

re érdemesnek. A család működésétől eltér az is, hogy ebben a kapcsolatban úgy érzi, valódi döntéseket hozhat, hajlandóságai és képességei szerint rendelkezhet magáról és a testéről. Kapcsolatuk mindkettejük számára a gyönyörhöz vezető utat jelenti, Kiskutya egy új fájdalomtapasztalatot szerez: „a test kizárólag úgy képes a fájdalomhoz alkalmazkodni, hogy elképzelhetetlenül sugárzó gyönyörre tompítja”. (295)

A harmadik nagy egységben megváltozik a szöveget működtető narráció. Bár a gondolatok eddig is laza linearításban követték egymást, a szövegben a történetek folytonossága nem borult fel. A harmadik egység kezdetén a szerző ismét újakezdi a levelét, az emlékei rohamszerű váltakozásban jelennek meg. Az íróvá válás, a droghasználat, az anyával való beszéd ellehetetlenülése, a szerelemre való emlékezés és az egyetemi élet mozaik-szerű mondatai, bekezdései követik heves gyorsasággal egymást, miközben a történetek nem bontják szét a narratíva logikai ívét, a mozaik-szerű történetek benyomások és témák mentén szerveződnek az egyedüllét, az írás vagy az idegenség köré.

Ennek az egységnek a fő létezője már nem a családé, hanem az egyetemé, ahol Kiskutya már a regény elején bevallva fecserli el a lehetőségeit. Ő az első a családban, aki egyetemre mehetett, és ezt anglirodalom-szakos diplomára váltotta, amelynek Kant óta megkérdőjelezhetetlen érdemei mellett a használhatatlanságát is beismerhetjük. A költővé, irodalmárrá válás számára mégis egzisztenciát jelent, miközben egyre jobban eltávolodik a családjától és az otthonától, nincsenek igazi horgonyok az előző életében. Az anyjával egyre kevesebbet beszél telefonon, a vietnámi nyelvbe az emlékezést és a hiányérzetet közösen jelölő szó kapcsán azt vallja be: „Jobban hiányzol nekem, mint ameny nyire emlékszem rád”. (262) Kiskutya egyre messzebb kerül az otthonától, elmondhatatlan családon kívüli dolgokat cipel, olyan szexuális identitásából és értelmiségi helyzetéből adódó traumákat, amelyeket már csak azon a nyelven képes közölni, amely leválasztja az anyjáról. Csak létezni tudnak egymás mellett, az elbeszélő irigylit a szavakat, mert azok pusztán jelenlétükkel képesek mondani valamit magukról.

A regény első oldalain olvashatunk a királylepkék délre vonulásáról, akik egy évnyi életükben azt is kockáztatják, hogy egy éjjeli fagy kipusztítja az egész generációjukat. A regény harmadik fejezetében többször tűnnek fel az egy, véletlenül látott dokumentumfilmben szereplő bölények, amelyek veszély esetén szinte vakon rohannak, van, hogy a szurdok mélyébe. Ezek az élmények és metaforák hívják életre egy, a kötete megjelenésekor harmincéves szerző emlékiratát. A fiatal felnőttlet identitáskrizisében járunk, amely próbál egészségesen viszonyulni a szegénységből való érkezéséhez, a származásához, a gyászához, a melegségéhez, az értelmiségi voltához, de nem talál fogódzókat története elbeszélésében. A lassú, lírai szöveg, az egymáshoz kapcsolt emlékek leírása, az asszociációk nem egy leélt teljes élet távlatából szólalnak meg, hanem a bennük élés tobzódásában.

A lírai szöveg ugyanakkor nem a kötői képek használatával nyeri a végső alakját, hanem azzal, ahogy gyermekkorának

és fiatal felnőttiségének az emlékképeit a saját érzéseivel együtt írja le, és ezeket a történeteket és érzéseket az egész önéletrajz metaforájává teszi: az anya és nagyanya ökörfarkat szeretne vásárolni, de képtelenek elmondani, ezért groteszk mutogatásba kezdenek egy áruház közepén, az eladók kinevetik őket, Ocean pedig szégyenkezik. Az anya eszköztelen, amikor a fia tanítani akarja, ezért megveri, a bölények és a pillangók pedig tömegesen tudnak a saját vesztükbe rohanni. Az elmondott történetek mind metaforikusak, nem egy tipikus napot vagy történetet mesél el, hanem azokat az egyedi pillanatokat, amikor az életet végigkísérő érzések kicsúcsosodnak.

Ocean Young érzelmileg beavatott elbeszélői nézőpontja valóban a sajátja, hitelesen azé a harmincéves, végzett bölcsészé, akit a fülszövegből már ismerősnek tarthattunk. A regény nem a megoldásokra fókuszál, ahogy azt az autobiográfia műfaja elvárna, hiszen a megoldások bizonyára a regény ideje után következnek majd. *A röpké pillanat csak földi ragyogásunk* rögzíteni igyekszik problémákat, ha tetszik, „jó bölcsészként” az igazságot keresi bennük. Metaforákká alakítja a sebeket és a szégyeneket, mert azok így válnak elbeszélhetővé. Fontos tét ez, és az egymásra épített képekkel a néha már a giccs és a vállalhatóság határán mozgó történetfoszlányok hitelesek, érdekesek, empátiát ébresztőek. Varga Zsuzsanna fordítói munkájának néhány esetlensége ellenére³ (a legszembetűnőbb, hogy a 17. oldalon a „sarki fűszeresnél” zajló jelenetben a blokkok helyett élelmiszerjegyeket fordított, ami hirtelen megnehezítette a történet térben és időben való elhelyezhetőségét, és ezzel annak az eldöntését, hogy ki beszél a bekezdésben) egy erős, felismerhető, egyedi, figyelmes hangot ad a regény számára, amely kellően, de nem elidegenítően, szövegidegen módon vulgáris vagy poétikus, ha a szöveg egy-egy gócjelenete megkívánja azt, és amely hitelesen és gördülékenyen közvetíti az énkeresés gyorsan áramló gondolatait. A nyelven keresztül belátjuk, ami Ocean Vuong előtt már egyértelmű: „az emlékezet özönvíz” (119), és ez a regény nem félt használni.

³ Ezt Mohácsi kritikája már alaposan részletezte, lásd: MOHÁCSI, *Kiskutya...*

SZÉP Eszter Kislányaim, az őzek

(Olga Tokarczuk: *Hajtsad ekédet a holtak csontjain át*. Ford.: Körner Gábor. *L'Harmattan*, 2019)

Világok határán egyensúlyoz Olga Tokarczuk *Hajtsad ekédet a holtak csontjain át* című regénye: természet és társadalom, kelet és nyugat, ember és állat, bosszú és jogkövetés — csak néhány terület, melyek dinamikus kölcsönhatására egész filozófiai iskolák épülnek. Tokarczuk pedig megírja a nyelvről, az asztrológiáról, és a természetről is markáns nézeteket valló Janina Duszejko filozófiáját. Mindeközben a regény az egyensúlyozás mellett folyamatosan határátlépéseket is elkövet, de ez csak látványos paradoxon egy olyan munkában, amely a gondolatok, kérdésfelvetési pozíciók és hagyományok sokféleségét vonultatja fel, miközben a társadalomból (önként vagy kényszerűségből) kivonult szereplőket mozgat.

A regény címében is szereplő holtak csontjait kiforgató ekével Tokarczuk megpiszkálja kicsit egy falu unalmas szokásait és a felvilágosodás racionális örökségét, hiszen főhősünk számára az asztrológia egzakt tudomány, mellyel eseményeket és döntéseket lehet megmagyarázni: „rendes tudás, jelentős mértékben empirikus, és ugyanúgy tudományos, mint, mondjuk, a pszichológia. „[...] ó, igen, van rend, ráadásul karnyújtásnyira. Csillagok és bolygók szabják meg, az égbolt pedig sablon, amely alapján létrejön életünk mintázata”. (60) Duszejko hite egyszerre babonás és ok-okozati, a falu hétköznapi hatalmi viszonyait, valamint az azokat felforgató gyilkosságokat az ő szemén keresztül és az ő tolmácsolásában ismerhetjük meg. Emiatt olvasóként sose tudjuk, mit higgyünk — nem a halálesetekről, hanem a világról. A regény ezen túl fontos kérdéseket tesz fel a mai kelet-európai politikai és ideológiai álmokról és aspirációkról: ezeket nem válaszolja meg, a cél a témák szokásos, bejáratott módoktól eltérően vizsgálni őket. A politikai közbeszédben Lengyelországban és itthon is sokszor ellentétként rajzolódik ki Európa keleti és nyugati hagyománya és jelene — Tokarczuk regénye pedig közéleti abban az értelemben, hogy ezeknek a sokszor politikai okokból felvázolt ellentéteknek az újragondolására hív, miközben azt is kutatja, mi a kelet-európaiság, a lengvelség, vagy a sziléziaiság.

Az ember többféle identitást hordoz, fejt ki egy interjúban az író, aki számára az európaiság összetett fogalom, a sziléziai származás pedig meghatározó. *A Hajtsad ekédet* ezt az összetettséget vizsgálja egy megbízhatatlan narrátor szempontjából, a cselekményt olykor előreemozdító titokzatos halálesetek, amelyek hatására elbeszélőnk sokszor megbetegszik, és szinte minden kapcsolatot elveszít a világgal, pedig azon a sziléziai tájon játszódnak, ahol Tokarczuk otthon érzi magát. Valahol a senkiföldjén járunk, egy lengyel falu szélén a külterületen, a közigazgatási befolyás határán, a csalfa térerő és mobilhálózat-hozzáférés által bizonytalanra tett lengyel–cseh határon.

A regény sokáig velünk maradó nyitójelenetében egy idős, magányosan élő férfi, Nagy Láb holttestét találja meg két idős ember, az elbeszélőnk és szomszédja, akinek a Mumus nevet adta. Nagy Láb megfulladt: torkán akadt egy illegálisan eljuttatott szarvas csontja. Főszereplőnk nem titkolja ellenszenvét, de a tisztesség úgy kívánja, hogy a halottat ne hagyják kiszolgáltatott helyzetben atlétatrikóban a padlón, ezért felöltöztetik. Tokarczuk már az első jelenetben kíméletlen az olvasóval: a szomszéd halála nem tragédia, hanem egy konkrét fizikai probléma (hogyan mozgassuk a holttestet). Megjelennek a regény további fontos motívumai is, úgymint az állatok bosszújának gondolata vagy rögeszméje, az ember és az állat viszonya, az értékek attribúciójának önkényes volta. Ezekhez kapcsolódik később a jogrend fogalmának viszonylagossá tétele vagy az állam és egyház összefonódásának problémafelvetése.

Elbeszélőnk, Duszejko asszony úgy tekint magára, mint aki nek teste egy élet és halál közötti átmeneti térben van, ahol nagyobb közösséget érez a vadakkal, különösen az őzekkel, akiket olykor kislányokként, kislányaiként nevez meg. A regény első fejezeteiben az olvasó számára nem is világos, hogy ezek a kislányok nem emberek, hanem őzek: Duszejko világában ugyanis ez a különbség nem elhanyagolható, hanem nem is létezik. Duszejko számára a társadalomban való részvétel inkább nyűg és kötöttség, ennek megfelelően a regény kezdőmondata is ezt a társadalomtól való elidegenedést és a test holttestté válásának lehetőségét fogalmazza meg: „Már olyan korban vagyok, ráadásul olyan állapotban, hogy elalvás előtt mindig alaposan lábat kellene mosnom arra az esetre, ha Éjszaka elvinne a mentő”. (7)

A holttestek pedig csak sokasodni fognak, a regényben ugyanis egyetlen tél során három további haláleset, gyaníthatóan gyilkosság történik. Először a rendőrfőnök holttestét találja meg Duszejko asszony és volt tanítványa, Dyzio a havas külterület egy elhagyatott részén. A rendőrfőnöknel két kötegni kenőpénzt találnak a nyomozók, amelyet a gyilkos nem vett el tőle. Hamarosan más helyi tisztségviselők is meghalnak, és nem is a haláluk, sokkal inkább az ezáltal megismerhetővé váló életük és életmódjuk az, amely felrzza és el is bizonytalanítja a helyi-eket. Korrupt hálózatokra, csempészetre, illegális vadászatokra derül fény: olyan hatalmi rendszerekre, amelyeket sem rendőrségi, sem jogi eszközzel nem lehetett volna ilyen gyorsan leleplezni vagy felszámolni. Ezeket azonban a regény nem részletezi,

hiszen Duszejko számára másodlagosak. A regény nem krimi, hanem egy elme bemutatása, világának rajza — és ahogy már írtam, megannyi megválaszolhatatlan kérdés társadalmunkról. Elbeszélőnk szerint maguk az állatok állnak bosszút, őzek és ró-kák megelégték azt, hogy semmit sem számítanak.

Duszejko karaktere és elbeszélői szólama telitalálat: egy karakter, ambivalens karakter, aki egyszerre éles látó és megszállottan elvakult, bölcs és babonás, nyers és látomásos. Nehéz őt szeretni, csapongó gondolatait pedig nem mindig egyszerű követni. Janina Duszejko egy olyan világban él, amelynek rendjét saját maga alakította ki megfigyeléseiből és rögeszméiből, és amelynek abszolút érvényességében makacsul hisz. Ennek egyik jele, hogy magát a nyelvet is egyéni módon használja, bizonyos szavakat nagy kezdőbetűvel „gondol el”, vagyis bizonyos jelenségek jelentőségét kiemeli. (Hasonló eljárást figyelhetünk meg Suzanne Clarke brit író 2020-as regényében, a *Piranesiben*: a magánmitológia ott is megjelenik a nyelvben és a fogalomalkotásban, a labirintusban játszódó regény pedig, Tokarczukhoz hasonlóan, a tudásszerzés kritikáját is megfogalmazza.)

Duszejko ambivalens karakter, akinek minden tízpontos és frappáns megfigyelésére jut egy összeesküvés-elméletre hajazó megállapítás. A kettőt nem lehet különválasztani. Világképének egyik alappillére, ahogy már utaltam rá, az asztrológia: minden embernek, akivel kapcsolatba kerül, sőt, a regényben meghalt embereknek is elkészíti a horoszkópját, a különböző planetáris együttállások és hatásaik pedig hosszan részletezésre kerülnek a regényben. Saját halálának időpontját is kiszámolta már, és mondja, „ezáltal szabadnak érzem magam”. (63) Duszejko világképének további fontos összetevője, hogy vitatja azt, hogy ember és állat között hierarchikus kapcsolat lenne. Duszejko több alkalommal is elmegy a rendőrségre állatkínzás miatt feljelentést tenni (Nagy Láb kínozza a kutyáját, Duszejko kutyáinak nyomára vész, ami nagyon megviseli az asszonyt, a regényben pedig a gyász traumája miatt csak lassan bontakozik ki a gyanú, hogy a vadászok ölték meg a kutyákat), ám egyszer sem jár sikerrel. Az orvvadászatra panaszt tenni még ennél is nagyobb tabudöntésnek számított már a rendőrpárancsnok halálával kiderülő ügyletek előtt is, hiszen az sokkal direkter fenyegeti a korrump hatalmi struktúrát, mint egy kutyát kínzó hegyi ember. A rendőrségen egyszerre nem értik az idős nőt, tartják megszállott bolondnak, és féltik szavainak következményeitől.

Egy alkalommal a vallomását tessék-lássék módon rögzítő rendőr azzal vádolja meg Duszejko asszonyt, hogy számára az állatok fontosabbak az embereknél. Ez azonban nem igaz. Duszejko számára ember és állat egyenlő. Tokarczuk Duszejko karakterében egy olyan világkép ellentmondásos képviselőjét alkotja meg, aki nem fogadja el a társadalom hierarchikus szerkezetét: sem a tekintélyelvűséget, sem az ember-állat határt. Számára a húsvetés és a vadászat (az orvvadászattal együtt) azért visszataszító, mert önkényes határt húz fel oda, ahol egyenlőséget lát. Duszejko számára teljesen észszerű, hogy a gyilkosságokat állatok követik el, több alkalommal is felidéz olyan eseteket a

történelemből, amikor az állatok a bíróság előtt egyenlőnek számítottak az emberekkel. Ezek az esetek (amelyeknek hitelességét nem követtem vissza, de Duszejko tényként kezeli őket), például a patkányok beidézése a bíróságra és számukra védőügyvéd kirendelése, mind a felvilágosodást megelőző időkből származnak.

Duszejko asszonyt tekinthetnénk a modern állatjogi aktivizmus szószólójának is, de nem az, vagy legalábbis nem problémamentesen az. Mivel a társadalomtól távolságot tart, nem szimpatizál semmilyen mozgalommal, helyette egy olyan világban él, amelyben a modern intézményeknek, társadalmi berendezkedéseknek és világmagyarázó elveknek egyszerűen nincs létjogosultsága. Az asztrológia művelése annak a megtettesítője, hogy a tudást máshogy is lehet szervezni, a racionalitás helyett másfajta hatásokat is kiemelhetnénk az egyén vagy a társadalom leírására. Az állat és az ember közötti határvonal és hierarchia felszámolása pedig — ahogy azt a Duszejko által felhozott példákön látjuk — visszatérés egy olyan korbá, amikor a jogot máshogy szervezték, és az állatok is a társadalom részei voltak.

Ebbe a racionalizmus-kritikába illeszkedik a regény William Blake-szála is, amely látszólag nem kapcsolódik a cselekményt

előbbre vivő eseményekhez és gondolatokhoz. Duszejko volt tanítványával, a kisvárosban a helyét ugyancsak nehezen megtaláló Dyzióval hétvégeként William Blake angol látomásos költő verseit fordítja. Blake London belvárosában készítette kép és szöveg egységére épülő műveit, azokat saját maga sokszorosította és terjesztette. Nagyon kevés példánnyal dolgozott, technikája pedig elveszett. Blake a racionalizmus kreatív és meg nem értett preromantikus bírálója, verseiben és prófétai munkáiban saját szimbólumok segítségével értelmezi a világot, a kereszténység hiteleit és karaktereit pedig egyedi módon értelmezi újra (*Menny és pokol házassága, Milton, Jerusalem*). Kortársai között ritka és vitatott álláspontokat hirdet, prófétai munkáinak pedig nem is volt közönsége. Blake alakja akár Duszejko előképének is tekinthető, nem véletlen, hogy a regény címe is egy Blake-idézet *A pokol közmondásaiból* (Babits Mihály fordítása):

Vetéskor okulj, aratáskor oktass, télidőben örvendezz.
Hajtsd szekeredet és ekédet a holtak csontjain át.
A Mértéktelenség útja vezet a Bölcsesség palotájába.

Bár Duszejko saját bevallása szerint nem szereti az irodalmat, Blake-et sem mindig érti, és nem is tartja magát jó fordítónak. Blake-ben mégis egy olyan alakot fedezhet fel, aki hozzá hasonlóan nem hajlandó megtalálni a helyét azokban a keretekben, amelyeket a társadalom számára kijelölt. Duszejko nem elvezett: igazáról, akár csak Blake, mindvégig meg van győződve; a társadalommal és az egyházzal (ez a szál a kötet második felében válik egyre hangsúlyosabbá) mindvégig kíméletlenül kritikus. A címnek választott idézet sem elszakadásról, hanem egyfajta folytonosságról, haladásról szól: a lehetetlen körülmények között és paradoxonok által való mozgásról. Ez a folytonosság Duszejko karakterében is megtalálható: egyrészt örült, aki belebeszél a katolikus misébe és a jogaira hivatkozva leveleket ír a rendőrségnek. Ezek a levelek egyszerre jelentik az asszony cselekvőképességének megélését, a demokráciába vetett hitét, és fejezik ki azt, hogy a korrump gépezethez, a megvalósult demokráciához képest alakja mégis mennyire jelentéktelen. Duszejko azonban provokatív igazságok megfogalmazója is, egy másfajta életmód hirdetője, aki a regény végén sok mindent elveszít, de értékes asztrológiai könyveit, logarlécét és Blake-kötetét nem.

Duszejko életmódja egy a racionális és modernista kort megelőző gondolkodás folytatása, olyan eszmék megvalósítása, amelyek máshogy számítanak provokatívnak keleten és nyugaton, valamint az ember és természet kapcsolatának újrafelfedezése. Az idős nő nyugdíjazása előtt hidak építésével foglalkozott, amit akár szimbolikusan is értelmezhetünk.

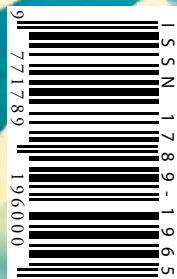

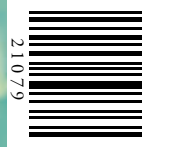
mmw

www.muut.hu

ISSN 1789-1965
9 771789 196000

21079

890 Ft

nka